

УДК 378. 046

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.87.34>**І. М. Смирнова**

доктор педагогічних наук,
професор кафедри управління в транспортній галузі,
в.о. директора Дунайського фахового коледжу
Національного університету «Одеська морська академія»
<https://orcid.org/0000-0003-2085-5391>

А. Г. Кононенко

кандидат педагогічних наук,
вчитель вищої категорії,
викладач Дунайського фахового коледжу
Національного університету «Одеська морська академія»
<https://orcid.org/0000-0001-5153-422X>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА В КОНТЕКСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті авторами розглянуте поняття «правова культура»; здійснений аналіз основних аспектів та наукових досліджень. Дослідження показують, що викладачі, які мають високу правову культуру, краще сприймають інтереси здобувачів, здатні більш успішно вирішувати конфліктні ситуації. Викладач, який розуміє законодавство та вміє його застосовувати в практичній діяльності, може більш ефективно працювати зі здобувачами та виконувати свої професійні обов'язки.

Встановлено, що наявність правової культури викладача допомагає виховати здобувачів у дусі законності, поваги до прав і свобод людини та громадянина. Основними аспектами розвитку правової культури викладача є: знання законодавства, професійна етика, відповідальність, персональних розвиток, співпраця з колегами та здобувачами освіти.

Авторами був проведений експеримент в Дунайському інституті Національного університету «Одеська морська академія». Метою проведення експерименту була підвищення рівень знань викладачів про законодавство, що регулює діяльність закладів вищої освіти. Метрикою були результати тестів «до» та «після» проходження експерименту. Одна група викладачів проходила навчання дистанційно, з обов'язковими контрольними точками; друга група – очно, під час аудиторних лекцій. В ході експерименту були проведені навчання викладачів згідно розробленої авторської програми з правової культури (в статті зазначені основні теми авторської навчальної програми з правової культури викладача). Навчання було проведено у формі онлайн-курсів, лекцій, семінарів (дистанційно) та лекцій, семінарів, воркшопів (очно).

Результати експерименту довели, що після проходження навчання викладачів, згідно авторської розробленої програми з правової культури, були підвищені знання з «Базових понять правової освіти», «Знання законодавства» та «Персонального розвитку».

Ключові слова: *правова освіта, заклади вищої освіти, Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія», авторська програма, освітній процес*

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Правова культура в діяльності викладача грає важливу роль. Вона допомагає виховати здобувачів у дусі законності, поваги до прав і свобод людини та громадянина, формує позитивні стереотипи поведінки в умовах правової держави. Викладач повинен знати законодавство, розуміти його та дотримуватись його вимог. Він має бути здатним визначати, коли вчинки здобувачів суперечать закону, та вчасно реагувати на такі ситуації; повинен бути прикладом для здобувачів у питаннях дотримання законів та прав людини, а також навчати їх раціональному та правовому мисленню.

Аналіз досліджень та публікацій. Наукові дослідження про правову культуру педагога про-

водилися в різних країнах світу, в тому числі і в Україні. Дослідження зосереджуються на різних аспектах впливу правової культури на діяльність педагога, а саме: вплив правової культури на взаємодію педагога зі здобувачами та їх батьками (М. Козюбра, О. Ратінов, М. Вовпенко). Дослідження показують, що педагоги, які мають високу правову культуру, краще сприймають інтереси здобувачів, здатні більш успішно вирішувати конфліктні ситуації. Вплив правової культури на професійну діяльність педагога вивчали О. Радкевич, О. Лукашев, В. Сальніков, Р. Сербін, А. Ольховська, М. Михайлова та ін.

Дослідження показують, що висока правова культура викладача сприяє підвищенню його про-

фесійного рівня та розвитку професійних навичок. Викладач, який розуміє законодавство та вміє його застосовувати в практичній діяльності, може більш ефективно працювати зі здобувачами та виконувати свої професійні обов'язки.

Метою статті є аналіз тенденцій досліджень правової культури; проведення експерименту щодо підвищення рівня правової культури викладачів Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» після проходження навчання за авторською програмою.

Виклад основного матеріалу. Україна як демократична держава сповідує суспільні цінності, які є певною ієрархічною системою ідеалів, фундаментальних понять, норм, цілей і принципів, у їх дотриманні суспільство вбачає сенс свого існування. Серед них найвищою цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. При цьому основоположне значення для досягнення соціальних цінностей має висока правосвідомість, правова культура громадян, а також розвинуті особистісні якості – порядність і чесність, суспільна відповідальність, правова принциповість, самодисципліна (Радкевич, 2020).

Як зазначає М. Кострицький, «Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу та ґрунтується на її основних засадах» (Кострицький, 2000).

На думку С. Сливки, правова культура це «Духовно-філософське осмислення духу природного і змісту позитивного права, еволюція всіх його джерел у співвідношенні частини і цілого, раціональної власної професійної діяльності та уміле утримання (регулювання) фахової гармонії у правовому полі» (Сливка, 2001).

Розвиток правової культури викладача базується на різних аспектах, а саме (Смирнова, 2023; Радкевич, 2020):

Знання законодавства. Викладач повинен мати достатні знання про законодавство та права людини, які він повинен дотримуватися та надавати здобувачам.

Відповідальність. Викладач повинен розуміти відповідальність за свої дії, які він здійснює у професійній діяльності. Він повинен знати, що його дії можуть мати наслідки для здобувачів, колег та інших учасників освітнього процесу.

Етика. Викладач повинен розуміти важливість етичних принципів у своїй професійній діяльності. Він повинен дотримуватися етичних норм та стандартів, які визначаються у педагогічній етиці.

Персональний розвиток. Викладач повинен розвивати свою особистість, займатися самоосвітою та постійно вдосконалюватися у своїй професійній діяльності.

Співпраця з колегами та здобувачами. Викладач повинен вести співпрацю з колегами

та здобувачами, використовуючи свої знання та навички, щоб забезпечити оптимальні умови для навчання майбутніх фахівців.

Формування правової культури здобувачів. Викладач повинен допомагати здобувачам розуміти свої права та обов'язки, виховувати повагу до законів та прав людини, а також навчати відповідальності та самостійності.

Для досягнення цієї мети викладач повинен мати глибокі знання у галузі права, вміти пояснювати складні питання у доступній формі, а також вчасно інформувати їх про нові законодавчі акти, які стосуються їхнього життя.

Наведемо нормативні документи, які регулюють правову діяльність викладача в ЗВО:

Конституція України, яка визначає основні принципи і права в галузі освіти.

Закон України «Про вищу освіту», що регулює організацію і здійснення вищої освіти в Україні.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який визначає правові засади наукової діяльності.

Кодекс законів про працю України, який встановлює права та обов'язки працівників університету, включаючи викладачів.

Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 977 «Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти».

Правова культура викладача має бути вищою за культуру здобувача, оскільки викладач відповідає за формування моральних та етичних якостей молодого покоління. Таким чином, виховання правової культури є важливою складовою роботи викладача з здобувачами освіти, що сприятиме формуванню правової свідомості та поведінки в майбутньому.

На думку автора, не менш важливим є викладання правової культури в закладах вищої освіти. Деякі з можливих перспектив включають:

Впровадження спеціалізованих дисциплін. Деякі заклади освіти можуть впроваджувати спеціалізовані дисципліни, пов'язані з правовою культурою, такі як правознавство, правове виховання, правова психологія тощо. Це може допомогти здобувачам освіти отримати систематичні знання про законодавство, права та обов'язки громадян, етику професійної діяльності та інші аспекти правової культури.

Розширення практичної складової. Практична складова викладання правової культури може бути розширена шляхом впровадження практичних занять, тренінгів, семінарів та інших форм активного навчання. Це дозволить здобувачам освіти отримати не лише теоретичні знання, але й практичні навички в застосуванні правових норм у реальних ситуаціях.

Використання інноваційних методів навчання. Впровадження інноваційних методів навчання,

таких як віртуальні та дистанційні технології, може сприяти більш ефективному викладанню правової культури. Це може включати використання веб-платформ, інтерактивних навчальних матеріалів, онлайн-курсів та інших технічних засобів, які допомагають здобувачам освіти засвоювати матеріал більш ефективно та цікаво.

Взаємодія з практиками та фахівцями з правової сфери.

Авторами був проведений експеримент в Дунайському інституті Національного університету «Одеська морська академія». Для проведення експерименту з підвищення рівня правової культури викладачів була закладена мета - підвищити рівень знань викладачів про законодавство, що регулює діяльність закладів вищої освіти. Метрикою були результати тестів «до» та «після» проходження експерименту. Одна група викладачів проходила навчання дистанційно, з обов'язковими контрольними точками (всього три); друга група – очно, під час аудиторних лекцій. Навчальна програма була розроблена авторами; критерій до навчальної програми – охоплення основних аспектів правової культури, включаючи законодавство, етику та професійні стандарти.

Було обрано дві групи викладачів, кожна з яких включала 8 осіб; обов'язковою умовою був відбір викладачів з однаковим рівнем кваліфікації.

В ході експерименту були проведені навчання викладачів згідно розробленої програми з правової культури. Навчання було проведено у формі онлайн-курсів, лекцій, семінарів (дистанційно) та лекцій, семінарів, воркшопів (очно).

Перед початком навчання та після завершення були проведені тести; результати яких представлені на рис. 1. для порівняння з вихідними метриками, для оцінювання ефективності навчання. Тести були на теми: «Базові поняття правової освіти», «Знання

законодавства», «Персональний розвиток». Авторами після проведення тестувань, було визначене середнє арифметичне значення набраних балів всіх викладачів за тестування для порівняння показників «до» та «після» проходження навчання.

Проаналізувавши результати роботи експерименту, можна стверджувати, що після проходження навчання викладачів згідно авторської розробленої програми з правової культури були підвищені знання з «Базових понять правової освіти», «Знання законодавства» та «Персонального розвитку». Оцінюючи результати роботи, можна стверджувати, що перша група, яка навчалась дистанційно підвищила свій рівень знань в цілому на 17,2%, а група, яка навчалась очно – на 19,4%. В свою чергу варто відмітити, що викладачі, які навчались очно мали кращі результати (на 7,3%) від викладачів, що навчались дистанційно.

Після оцінки результатів можна зробити висновки, що ефективність навчання викладачів з правової культури в процесі традиційного навчання була вища, ніж в процесі дистанційного. Хоча, обидва результати є позитивними, і показують підвищений рівень знань викладачів після проходження навчання.

Навчальна програма з правової культури викладача, по якій проводилось навчання, включала такі теми:

- Вступ до права: основні поняття та принципи правової системи, структура та ієрархія нормативно-правових актів.
- Конституційне право: Конституція України як основний закон країни, права та свободи людини та громадянина, механізми їх захисту.
- Цивільне право: основні принципи та положення цивільного кодексу, договірні відносини, право власності, відповідальність за шкоду, захист прав споживачів.

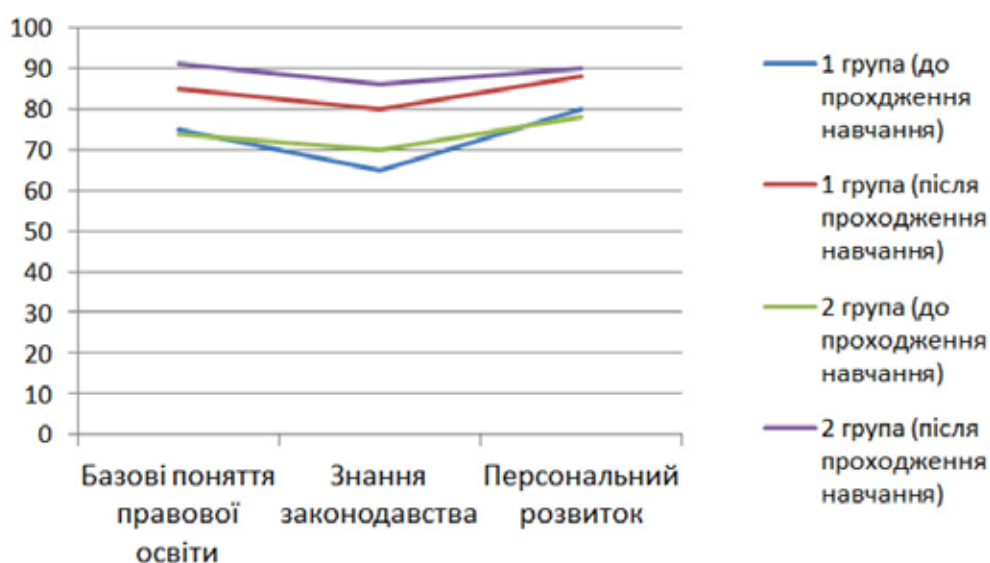

Рис. 1. Аналіз експерименту на діаграмі

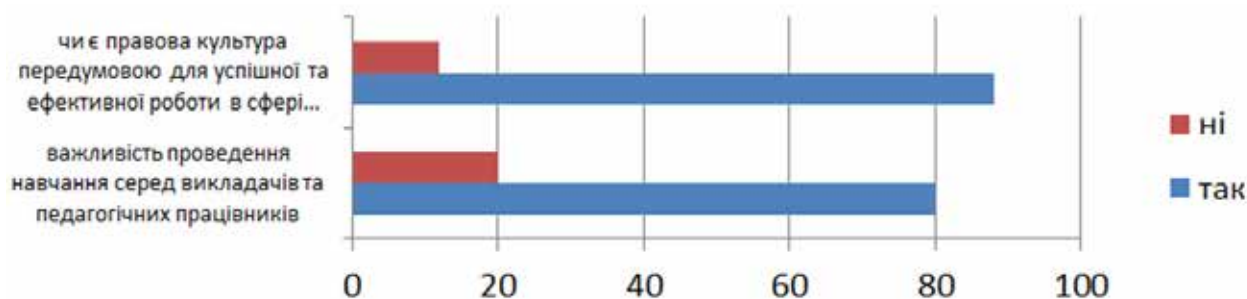

Рис. 2. Опитування викладачів щодо важливості знання правової культури та її місця в освітньому процесі

- Кримінальне право: основні поняття, злочини та їх кваліфікація, кримінальна відповідальність, процесуальні гарантії в кримінальному процесі.

- Адміністративне право: поняття та основні принципи адміністративного права, адміністративні правопорушення та їхні наслідки, права та обов'язки суб'єктів адміністративного права.

- Право на освіту: конституційні та законодавчі засади права на освіту, права та обов'язки учасників освітнього процесу.

- Етика та професійні стандарти педагогічної діяльності: етичні принципи та професійні стандарти, обов'язки та відповідальність педагога перед студентами, колегами та суспільством.

- Законодавство про охорону праці: основні положення та вимоги до організації робочих місць, захист прав працівників, відповідальність за порушення законодавства про охорону праці.

- Законодавство про захист персональних даних: правові принципи та норми щодо захисту прав користувачів.

Наступним питанням було оцінити важливість проведення навчання серед викладачів та педагогічних працівників на тему правової культури, і відповісти на питання чи є правова культура передумовою для успішної та ефективної роботи в сфері освіти (рис. 2).

Як свідчать результати опитування, 84% викладачів вважають, що правова культура є передумовою для успішної та ефективної роботи в сфері освіти; 80% викладачів вважають за потрібне проведення навчання для підвищення рівня знань з правової культури.

Висновки. Отже в результаті дослідження та проведення експерименту, авторами встановлено, що для викладача важливо мати високий рівень правової культури. Це дозволяє йому краще розуміти правові норми, знати правові процедури та правила поведінки в різних ситуаціях. Крім того, викладач з високим рівнем правової культури може бути прикладом для своїх студентів, показуючи їм, як правильно поводитися

у відповідних ситуаціях, як дотримуватися закону та етики. Після проходження навчання викладачі підвищили свій рівень знань, і було встановлено, що високий рівень правової культури викладача є важливою передумовою для успішної та ефективної роботи в сфері освіти.

Список використаної літератури:

1. UNESCO and the United Nations. Strengthening the rule of law through education: A guide for policy makers. 2019. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/UNESCO/2795_18_Global_Citizenship_Education_for_the_Rule_of_Law_gris_complet.pdf
2. Радкевич О.П. Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: теорія і практика: монографія. Київ: Майстер Книг. 2020. 400 с.
3. Рудишин С.Д. Системний підхід до вищої освіти в Україні: освіченість, компетентність, національні цінності. *Педагогіка і психологія*. 2013. № 3. С. 69–75.
4. Ткачова Н. Професійна правова культура, її зміст та роль у подальшому цивілізованому розвитку України. *Правова освіта. Юридичний вісник*. 2012. № 3(24).
5. Янчук Н. Правова культура як складовий елемент професійної компетентності педагога. 2022. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/4545>
6. Філософія права / за ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 334 с.
7. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підруч. Київ: Атіка, 2001. 304 с.
8. Смирнова І. Костусева Н. Особливості формування правої культури педагогічних працівників у закладі професійної (професійно-технічної) освіти (на прикладі «Дунайського центру професійної освіти»). *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 1(15). doi: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1\(15\)-491-498](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1(15)-491-498)

Smyrnova I., Kononenko A. Peculiarities of legal culture of a teacher in the context of a higher education institution

In the article, the authors consider the concept of «legal culture»; the main aspects and scientific research are analyzed. Studies show that teachers with a high legal culture are better able to perceive the interests of students and are able to resolve conflict situations more successfully. A teacher who understands the law and knows how to apply it in practice can work more effectively with students and fulfill their professional duties.

It is established that the presence of a teacher's legal culture helps to educate students in the spirit of legality, respect for human and civil rights and freedoms. The main aspects of the development of a teacher's legal culture are: knowledge of legislation, professional ethics, responsibility, personal development, and cooperation with colleagues and students.

The authors conducted an experiment at the Danube Institute of the National University «Odesa Maritime Academy». The purpose of the experiment was to increase the level of knowledge of teachers about the legislation governing the activities of higher education institutions. The metric was the results of the pre- and post-experiment tests. One group of teachers was trained remotely, with mandatory checkpoints; the other group was trained in person, during classroom lectures. In the course of the experiment, the teachers were trained according to the author's own program on legal culture (the article lists the main topics of the author's own curriculum on legal culture of a teacher). The training was conducted in the form of online courses, lectures, seminars (remotely) and lectures, seminars, workshops (in person).

The results of the experiment proved that after completing the training, according to the author's developed program on legal culture, the teachers' knowledge of «Basic Concepts of Legal Education», «Knowledge of Legislation» and «Personal Development» was improved.

Key words: legal education, higher education institutions, Danube Institute of the National University «Odesa Maritime Academy», author's program, educational process.